

Research in Curriculum Planning

Vol 13, No 23 (continus 50)
Autumn 2016, Pages 136-147

Analyzing the text books contents of the second grade sociology in high schools in regard to Citizenship Education Concepts

Shahla Zahabion, Alireza Yoosefi, Mohammad Hossein Yar Mohammadian

¹The curriculum PHD, Khorasgan, Islamic Azad University, Isfahan, Iran

²Associate professor of medical education group, Isfahan medical school, Isfahan, Iran

³The professor of the management researches and health economics center, Isfahan medical school, Isfahan, Iran

Abstract

The purpose of the recent study was to analyze the text books contents of the social science (first grade), sociology I (second grade), sociology II (Third grade) and social sciences (fourth grade) on the basis of the citizenship education components in 2013-2014. The statistical population included four text books of the high school social science. In regard to the research identification and limitation of the statistical population, sampling was not considered and all statistical population was selected as a sample. The research method was content analysis quantitative. The descriptive criterion was the citizenship components that included values, democracy, and global identification. The tools for collecting data was the analysis list of the text books contents that involved the theoretical bases that its validity was determined by curriculum professors. The analysis findings by using SPSS 19 software and the non-parametric statistical method showed a meaningful difference between the citizenship components in the mentioned books. This amount of attention was more than the expected amount in the social studies and (I) society and less than the expected amount in the social science and (II) society ($p < 0.01$). Also results showed that there is a significant difference between educational grades in terms of attention amount to the citizenship components.

Keywords: Citizenship Education, Values, Contents Analysis, High school Second Grade, Democracy, International Identity

مقدمه

پژوهش در برنامه‌ریزی درسی

سال سیزدهم، دوره دوم، شماره ۲۳ (پیاپی ۵۰)
پاییز ۱۳۹۵، صفحات ۱۳۶-۱۴۷

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی متوسطه دوره دوم به لحاظ توجه به مفاهیم تربیت شهروندی

شاهلا ذهبیون، علیرضا یوسفی*، محمد حسین یار محمدیان

^۱ دکتری برنامه‌ریزی درسی، واحد خوراسگان (اصفهان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران
^۲ دانشیار گروه آموزش پزشکی، مرکز تحقیقات آموزش علوم پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران

^۳ استاد مرکز تحقیقات مدیریت و اقتصاد سلامت، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران

چکیده

هدف پژوهش حاضر، تحلیل محتوای کتب‌درسی علوم اجتماعی (پایه اول)، جامعه‌شناسی یک (پایه دوم)، جامعه‌شناسی دو (پایه سوم) و علوم اجتماعی (پایه چهارم) دوره دوم متوسطه کشور بر اساس مؤلفه‌های تربیت شهروندی در سال تحصیلی ۹۲-۹۳ بود. جامعه آماری مشتمل بر چهار کتاب درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه بود که با توجه به ماهیت پژوهش و محدود بودن جامعه آماری از نمونه‌گیری صرف نظر و کل جامعه آماری به عنوان نمونه انتخاب شد. روش پژوهش تحلیل محتوای کمی بود. معیار توصیف، مؤلفه‌های شهروندی شامل توجه به ارزش‌ها، مردم‌سالاری و هویت جهانی بوده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، سیاهه تحلیل محتوای کتب درسی بر گرفته از مبانی نظری بود که روایی آن توسط اساتید برنامه‌ریزی درسی تعیین شد. یافته‌های حاصل از تحلیل با استفاده از نرم افزار Spss-19 و روش آماری غیر پارامتریک حاکی از وجود تفاوت معنادار بین میزان توجه به مؤلفه‌های شهروندی در کتاب‌های مذکور بود. این میزان توجه در کتب مطالعات اجتماعی و جامعه‌شناسی (۱) بیش از حد انتظار و در علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی (۲) کمتر از حد انتظار بود ($P < 0/01$). همچنین یافته‌ها نشان داد بین پایه‌های تحصیلی از نظر میزان توجه به مؤلفه‌های شهروندی تفاوت معنادار وجود دارد.

واژگان کلیدی: آموزش شهروندی، ارزش‌ها، تحلیل محتوا،

دوره متوسطه دوم، مردم‌سالاری، هویت جهانی

* نویسنده مسؤول: علیرضا یوسفی aryousefi@edc.mui.ac.ir

پذیرش: ۱۳۹۵/۴/۱

وصول: ۱۳۹۲/۷/۸

(naveh Ibrahim & Masoudi, 2011) آراستگی شخصی، دانش محوری محلی، ملی و جهانی، سختکوشی، وطن دوستی، تبعیت از قانون، نوع دوستی، مشارکت (Liu, 2001) مسؤولیت پذیری، بسط ارتباطات انسانی، کل نگر و احترام به اصول اخلاقی را جزء مباحثی می‌دانند که می‌بایست در برنامه درسی و تربیت دانش آموزان گنجانده شود. سامرز (Summers, 2002) نیز تفکر انتقادی، توجه به نفع عمومی، مشارکت در زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، درک نیازها و نگرش‌های دیگران و رفتار متعهدانه را مد نظر قرار می‌دهد.

ریولی (Rivelli, 2010) نیز دانش سیاسی و اجتماعی دانش‌آموزان را به عنوان یکی از مؤلفه‌های شهروندی، در ارتباط و همبستگی زیادی با برنامه‌های جاری موجود در مدرسه می‌داند. این در حالی است که بنا به اظهار فتاحی و دیبا (Fathi & Diba, 2008)، دامنه اقدامات و مطالعات انجام شده در این راستا در داخل کشور بسیار ناکافی و نارسا است.

وزیری و جهانی (Vaziri & Jahani, 2007) نیز در تحقیقی به این نتیجه دست یافتند که آنچه که در ایران شایان توجه است از یک سو توجه ناکافی به مسائل آموزش شهروندی و از سوی دیگر فقدان نگرش و رویکرد مسأله محور برای تربیت شهروندی در شرایط بحران است. تمرکز و تأکید فراوان بر فعالیت‌های آموزشی دانش‌آموزان در چارچوب کتاب‌های درسی در نظام آموزش و پرورش ایران به عنوان واقعیتی نه چندان خوشایند، موجب شده تا صاحب نظران و پژوهشگران، محتوای آموزشی دوره‌های تحصیلی را با توجه به نیازهای فراگیران مورد تحلیل و بررسی مجدد قرار دهند و پژوهش حاضر نیز در همین راستا انجام گرفته است.

در این پژوهش، ارزش‌ها؛ شامل متون نوشتاری، اشاره‌های ارزشی و اخلاقی، تصویرها و تمرین‌هایی است که حداقل به یکی از مصادیق ارزشی مربوط باشد. این مفاهیم، شامل الفاظ و کلمات همچون؛ بصیرت اجتماعی، رهبری، احترام متقابل، رعایت نظم و مقررات اجتماعی، صداقت، امانت داری، اعتماد متقابل، حفظ محیط زیست، استفاده بهینه از منابع انرژی، پای بندی به قول، کنترل هیجانات،

اساساً هدف از تشکیل نظام آموزشی در سراسر دنیا، از آموزش ابتدایی تا آموزش عالی، پاسخ به خواست‌ها و در نظر گرفتن اهداف متعالی و نهایی جامعه است. مدارس به عنوان الگو و مدلی برای تمرین یک جامعه مدنی و نیز مهم‌ترین نهاد در انتقال ارزش‌های مدنی، باید علاوه بر وجوه آموزشی و درسی که صرفاً افزایش آگاهی‌های شناختی را به دنبال دارد، ابعاد عاطفی و به خصوص رفتاری عمل شهروندی را نیز رشد دهند. (Zokaei, 2005) به عبارت دیگر شهروندانی آگاه و شایسته برای زندگی و هدایت جامعه آتی تربیت نمایند.

تربیت شهروندی عبارت از رشد و پرورش ظرفیت‌های افراد و گروه‌ها برای مشارکت و تصمیم‌گیری و عمل آگاهانه و مسؤولانه در زندگی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است (Lotfabadi, 2005) و کلیه افرادی که در جایگاه شهروندی هستند ضمن این که از حقوقی برخوردارند، بایستی وظایفی را نیز که از آن موقعیت نشأت می‌گیرد، برعهده گیرند (Fathi Vajargah & Vahed, 2011). Chukade, 2011) براین اساس بسیاری بر این باورند اگر دانش‌آموزان در مورد حقوق و مسؤولیت‌های زندگی شهروندی خود آگاهی و اطلاعات کافی نداشته و نتوانند این دیدگاه‌ها را به طور انتقادی بررسی کنند، برنامه درسی و یا یک درس خاص اثر چندانی بر روی آنها نخواهد گذاشت (Dee, 2004).

شکیبایی و احترام به تفاوت‌ها، تعاملات فرهنگی و پذیرش تکثر، توجه به حقوق بشر و ارزش‌های دموکراتیک (Ramose, 2010)، احترام به برابری حقوق انسان‌ها، تنوع فرهنگی و حفظ محیط زیست (Huddeleston & Galbrith, 2008)، غیر متعصب بودن، احترام، تمایل به سازگاری، انعطاف پذیری، غم خواری و شفقت، داشتن ذهنیت مدنی، برخوردار از معنویت و وفاداری (Sears & Hughes, 1996)، انعطاف پذیری و احترام به مردم فارغ از تفاوت‌های قومی، نژادی و مذهبی (Sarrouhw, 2007)، مسؤولیت پذیری، مشارکت جویی و انصاف (Vsthaymr & Kahn, 2003)، ارزش‌های اخلاقی، ارزش‌های مدنی، استقلال شخصی، مردم سالاری، ارزش‌های مربوط به کار، ارزش‌های خانوادگی، دانش درباره محیط، ابعاد فرهنگی، موضوع صلح و تعارض

یاد شده شامل تمام نوشته‌ها، تصویرها و تمرین‌هایی است که حداقل به یکی از مصادیق هویت جهانی مربوط باشد. این مصادیق عبارت از ارتباط جهانی فهم فرهنگ جهانی، شناخت موقعیت‌های جهانی، شهروندی جهانی و جغرافیای جهانی هستند.

به همین دلیل این پژوهش در نظر داشته است تا با دستیابی به اساسی‌ترین مؤلفه‌های شهروندی (حاصل از مطالعه متون نظری و پژوهش‌های پیشین) به بررسی این مسأله بپردازد که محتوای کتاب‌های درسی علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه تا چه میزان به تربیت شهروندی (بر اساس مؤلفه‌های هویت جهانی، مردم‌سالاری، ارزش‌ها) می‌پردازد. در حقیقت انتخاب این سه مؤلفه بر مبنای پیامدهای ناشی از وقوع انقلاب اطلاعاتی در فرایند جهانی شدن صورت گرفته است. علاوه بر آن یکی از ملاک‌های انتخاب متغیر، علاقه پژوهشگر است و از آنجا که محقق علاقمند به بررسی این متغیرها در حیطه مذکور بود، لذا از متغیرهای مذکور برای پژوهش در این حیطه استفاده گردید.

در ارتباط با پژوهش حاضر، پژوهشی تحت عنوان «نقش شهروندی بر اساس کتاب‌های علوم اجتماعی دوره دبیرستان» با هدف سنجش میزان پرداخت کتاب‌های علوم اجتماعی به ابعاد شهروندی و میزان رویکرد هر یک از کتاب‌ها به نقش شهروندی توسط ترکمان و بهمن‌پور (Turkoman & Bahmanpour, 2008) و به شیوه تحلیل محتوا انجام شد. نتایج نشان داد بین پایه‌های مختلف دبیرستان در رابطه با شاخص‌های شهروندی تفاوت وجود دارد.

اسدپور (Asadpoor, 2008) در پژوهش خود با عنوان تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی بر اساس مؤلفه‌های دمکراسی نشان داد میزان توجه به مؤلفه‌های دمکراسی در کتاب اول و دوم راهنمایی در حد پایین‌تر از حد متوسط و در کتاب سوم راهنمایی بالاتر از حد متوسط بوده است.

پژوهش درخواه (Dorkhah, 2009) با عنوان بررسی مؤلفه‌های دمکراسی برای زندگی در جامعه مدنی در کتب درسی دوره ابتدایی، نشان داد این مؤلفه‌ها در کتاب سوم و

پذیرش دیگران، احترام به آرایمخالف، نقد‌پذیری، شجاعت، فداکاری، خیر خواهی، دلبستگی اجتماعی، هم‌نوایی گروهی، مسالمت، دوست‌یابی و رقابت سازنده است. مردم‌سالاری نیز، تمام نوشته‌ها، تصویرها و تمرین‌هایی است که حداقل به یکی از مصادیق توجه به پیش‌نیازها و حقوقی در زمینه مردم‌سالاری مربوط باشد. این موارد شامل بررسی میزان تأکید بر مفاهیمی همچون؛ توزیع برابر ثروت، برخورداری از زندگی شایسته، امنیت، عدالت، بهداشت، حقوق اساسی، آزادی فردی (فکر و بیان در قالب قانون اساسی)، حق مشارکت مدنی، صلح، تنوع و تکثر (برابری نژادی، قومی، مذهبی، جنسیتی، برابری افراد معلول و عادی)، آموزش عمومی، خدمات رفاهی، حقوق اقتصادی کار، تولید، حق مشارکت سیاسی، نظام کارآمد حقوقی، مالکیت و حفظ هویت گروهی هستند. دیوسی راه رسیدن به اهداف مردم‌سالاری یعنی آزادی، برابری و ترقی را تنها از طریق آموزش‌های آزاد منسازانه امکان‌پذیر می‌داند (Barkhordari & Jamshidi, 2009). در توضیح روند توجه و اهمیت مردم‌سالاری باید گفت، بررسی تحقیقات انجام شده درایران نشان می‌دهد که مؤلفه‌های دموکراتیک در جامعه مذهبی ایران نیز به تدریج اهمیت پیدا کرده است. برای مثال باقری (2005 & Bagheri, 2004)، فتحی و دیبا (2008) (Fathi & Diba) و اسفندیاری (2004) (Esfandiari)، در پژوهش‌های خود رکدام به نوعی به برخی از مؤلفه‌های دمکراتیک توجه کرده‌اند.

بدین ترتیب می‌توان گفت شهروند آینده باید چشم‌اندازی سازگارتر با آینده را در خود پرورش دهد، دارای مهارت‌های فکری انتقادی و تصمیم‌سازی خلاقانه باشد و بتواند به عنوان یک شهروند فعال در جامعه جهانی مشارکت کند. (Darison, 2000) قانندی (Ghaedi, 2007)، مهارت‌های فناوری اطلاعات و مهارت‌های دمکراتیک را از مهمترین ویژگی‌های شهروند آینده می‌داند. با گسترش مفهوم شهروندی و تبدیل آن به مفهومی فراملی و جهانی، هویت نیز به عنوان یکی از مؤلفه‌های کلیدی شهروندی تبدیل به مفهومی جهانی شده است. هویت جهانی ناظر بر عضویت در جامعه بزرگ جهانی، فراتر از عضویت در جامعه محلی و ملی است. میزان توجه به هویت جهانی در کتاب‌های درسی

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی متوسطه ... / ۱۳۹

است که در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به مؤلفه‌های شهروندی به طور یکسان و به اندازه کافی توجه نشده است.

جمال زاده تازه کند و همکاران (Jamali Tazehkand & et al, 2013) در پژوهش خود با عنوان تحلیل جایگاه مؤلفه‌های شهروندی در محتوای برنامه درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه نشان دادند در کتاب‌های درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه به یک نسبت به مؤلفه‌های شهروندی پرداخته نشده است.

شویچی و همکاران (Shouchi & et al, 2014) در تحقیقی با عنوان تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی اول و دوم بر مبنای مؤلفه‌های تربیت شهروندی، نشان دادند هر یک از شاخص‌های مربوط به مؤلفه‌های تربیت شهروندی به صورت نامتوازن مورد توجه قرار گرفته است و کتاب‌های درسی نیز به یک نسبت به این مؤلفه‌ها نپرداخته‌اند.

توسط زینالپور و همکاران (et.al, 2015 & Zeinalpoor) پژوهشی با عنوان آموزش شهروندی و جایگاه آن در برنامه درسی دوره ابتدایی انجام گرفت. نتایج این پژوهش نشان داد در کتاب‌های دوره ابتدایی توجه یکسانی به مفاهیم شهروندی نشده است.

چهارم عملکرد ضعیفی داشته و در کتاب پنجم، میزان حضور این مؤلفه‌ها مطلوب است.

امیری (Amiri, 2010) در تحقیق خود با عنوان تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به لحاظ توجه به مفاهیم تربیت شهروندی، نشان داد بین کتاب‌ها، پایه‌های تحصیلی و قالب‌های محتوا به لحاظ توجه به مفاهیم تربیت شهروندی، به ویژه مردم سالاری و هویت جهانی تفاوت معنادار وجود دارد.

پژوهش هاشمی (Hashemi, 2010) با عنوان بررسی میزان استفاده از مفاهیم تربیت شهروندی در محتوای کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی از دید دبیران، نشان داد مفاهیم تربیت شهروندی شامل (حقوق اجتماعی، سواد سیاسی، وظایف اجتماعی، مشارکت سیاسی و اجتماعی، عدالت و برابری) در کتاب علوم اجتماعی پایه سوم راهنمایی نسبت به پایه‌های اول و دوم به طور متوسط بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. در تحقیق قلناش و همکاران (Gholtash & et al, 2012) با عنوان تحلیل محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از منظر توجه به ویژگی‌های شهروند جهانی، گزارش شده

جدول ۱ - سیستم مقوله بندی مؤلفه‌های تربیت شهروندی در کتاب‌های دوره متوسطه

نام مقوله‌ها	زیر مقوله‌ها	نماد مقوله
هنجارها (ارزش‌ها)	احترام متقابل - رعایت نظم و مقررات اجتماعی - صداقت - امانت داری - اعتماد متقابل - حفظ محیط زیست - صرفه جویی - پای بندی به قول - کنترل هیجانات - پذیرش دیگران - احترام به آرای مخالف - توانایی انتقاد - بصیرت اجتماعی - شجاعت - فداکاری - خیر خواهی - دلبستگی اجتماعی - هم‌نوایی گروهی - مسالمت - دوست‌یابی - رهبری - رقابت	V
هویت جهانی	ارتباط جهانی - فهم فرهنگ جهانی - شناخت موقعیت‌های جهانی - شهروندی جهانی - جغرافیای جهانی	G
مردم سالاری	توزیع برابرثروت - برخورداری از زندگی شایسته - امنیت - عدالت - بهداشت - حقوق اساسی: آزادی فردی (فکر - بیان در قالب قانون اساسی) - حق مشارکت مدنی - تنوع و تکثر (برابری نژادی - برابری قومیتی - برابری مذاهب - برابری جنسیتی - برابری افراد معلول و عادی) - صلح - حقوق بشر - آموزش - خدمات رفاهی - حقوق اقتصادی کار - تولید - حق مشارکت سیاسی - نظام کارآمد حقوقی - مالکیت - حفظ هویت گروهی	D

استخراج شده بود، برای عده‌ای از متخصصان و کارشناسان تعلیم و تربیت، برنامه ریزی درسی و جامعه‌شناسی ارسال شد تا نظریات خود را در مورد مناسب و مرتبط بودن سازه، شامل مفاهیم و مؤلفه‌های مربوط به آن اعلام دارند. سپس فرم اولیه تعدیل شده پس از چند بار اصلاح، با بهره‌گیری از نظرات تعدادی از اساتید دانشگاه برای تحلیل محتوای کتاب‌ها مورد استفاده قرار گرفت و نهایتاً چک لیستی تهیه و تدوین شده و روایی آن توسط متخصصان علوم تربیتی و جامعه‌شناسی تأیید شد. به منظور تعیین پایایی ابزار تحقیق از روش بازآزمایی استفاده شد و مقدار ضریب همبستگی ۰/۸۷ حاصل گشت که نشان از پایایی ابزار مورد استفاده است. تحلیل محتوای متن نوشتاری، تمرین‌ها و تصاویر مندرج در کتاب‌ها بر اساس مؤلفه‌های تربیت شهروندی پرداخته شد. برای بررسی نتایج و تفسیر داده‌ها از نرم افزار Spss-19 و از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. تحلیل داده‌ها نیز با استفاده از روش خی ۲ انجام گرفت.

یافته‌های پژوهش

۱- آیا بین مواد درسی مورد بررسی (مطالعات علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی یک، جامعه‌شناسی دو، علوم اجتماعی) از نظر توجه به مفهوم تربیت شهروندی تفاوت معنادار وجود دارد.

جدول شماره ۲ و ۳ توجه به مفهوم تربیت شهروندی و مؤلفه‌های آن را در کتاب‌های درسی مذکور نشان می‌دهد. با توجه به نتایج این جداول بین مواد درسی مورد بررسی از لحاظ توجه به مفهوم تربیت شهروندی تفاوت معنادار وجود دارد. میزان توجه به مفهوم فوق در مطالعات علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی یک بیش از حد انتظار و علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی ۲ کمتر از حد انتظار گزارش شده است. بنابراین سؤال اول پژوهش مورد تأیید قرار گرفت. علاوه بر آن یافته‌ها حاکی از آن است که میزان تأکید بر مؤلفه‌ی ارزش‌ها در محتوای کتاب‌های درسی بیش از همه به کتاب‌های مطالعات علوم اجتماعی پایه اول (۴۲۸ مورد با ۴۰/۵ درصد) اختصاص دارد. در مقابل در محتوای کتاب جامعه‌شناسی ۱ پایه دوم، میزان مشاهده این مؤلفه (۱۲۹ مورد با ۱۲/۵ درصد)، در علوم اجتماعی پیش دانشگاهی

پریور (Prior, 2006)، در پژوهش خود با عنوان «تربیت مدنی و تربیت شهروندی» نتیجه می‌گیرد که نوجوانان استرالیایی قدر دموکراسی را می‌دانند اما سطح درک آنها از شهروندی کم‌تر از حد مورد انتظار در این زمینه بوده است. فاس و راس (Foss & Ross, 2012)، در پژوهشی که در زمینه برنامه‌های درسی لازم در زمینه شهروندی انجام داده‌اند، کتاب‌های درسی دوره ابتدایی را از لحاظ توجه به مؤلفه‌های تربیت شهروندی مورد تحلیل انتقادی قرار دادند. آنها استدلال کرده‌اند که برنامه درسی دوره ابتدایی نسبت به دوره راهنمایی بر سرنوشت و نقش فعال شهروند در جامعه حاضر تأکید بیشتری دارد.

روش پژوهش

با توجه به اینکه هدف این تحقیق تحلیل محتوای کتاب‌های مذکور بوده است، می‌توان این پژوهش را کاربردی به حساب آورد. ضمناً به دلیل اینکه هدف محقق از انجام این پژوهش نیز توصیف عینی، واقعی و منظم محتوای آشکار کتب درسی مورد بررسی از لحاظ میزان توجه به مفهوم تربیت شهروندی بر اساس تحلیل کمی محتوا بود، لذا تحقیق حاضر از نظر روش توصیفی و از نوع تحلیل محتوا (analysis Content) بر اساس سه مؤلفه ارزش‌ها، مردم‌سالاری و هویت جهانی بوده است. دبیرستان به سه مؤلفه ارزش‌ها، مردم‌سالاری و هویت جهانی جامعه آماری شامل چهار کتاب مطالعات اجتماعی، جامعه‌شناسی یک، جامعه‌شناسی دو و علوم اجتماعی از پایه‌های اول، دوم و سوم و پیش‌دانشگاهی دوره متوسطه در سال تحصیلی ۱۳۹۲-۱۳۹۳ بوده است. با توجه به ماهیت پژوهش و محدود بودن جامعه آماری از نمونه‌گیری صرف نظر و کل جامعه آماری به عنوان نمونه انتخاب شد.

ابزار گردآوری: در پژوهش حاضر برای تهیه معیار توصیف از «سیستم مقوله بندی شده» مربوط به مفاهیم تربیت شهروندی استفاده شد. انتخاب دقیق معیار توصیف می‌تواند به انتخاب و یا تولید یک طبقه بندی خوب کمک زیادی نماید (Nourian, 2010). برای انتخاب معیار توصیف، ابتدا به بررسی پیشینه پژوهش تربیت شهروندی پرداخته شد. سپس به منظور تعیین روایی و پایایی آن، طبقه‌ای از مقالات که از مطالعه مبانی نظری و پژوهش‌های پیشین

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی متوسطه ... / ۱۴۱

علاوه بر این نتایج، نتایج جدول شماره ۳ نشان داد، بین سه ماده درسی مورد نظر از نظر توجه به مؤلفه ارزش‌ها تفاوت معنادار وجود دارد. این درحالی است که در کتاب مطالعات علوم اجتماعی پایه اول بیش از حد انتظار و جامعه‌شناسی ۱ پایه دوم و جامعه‌شناسی ۲ پایه سوم و علوم اجتماعی پیش دانشگاهی کمتر از حد انتظار به مؤلفه فوق پرداخته شده است. بررسی مؤلفه مردم سالاری در جدول شماره ۳ نشان می‌دهد، مجذور کای به دست آمده از مقدار جدول در سطح ۰/۰۱ بزرگتر است و بین مواد درسی از لحاظ پرداختن به مؤلفه مذکور تفاوت معنادار وجود دارد. ماده درسی جامعه‌شناسی ۱ بیشتر از حد انتظار، مطالعات علوم اجتماعی کمتر از حد انتظار و جامعه‌شناسی ۲ و علوم اجتماعی بسیار کمتر از حد انتظار به مؤلفه مذکور توجه داشته‌اند.

نتایج جدول شماره ۳ نشان داد، توزیع مؤلفه هویت جهانی در بین مواد درسی تفاوت معناداری داشته است. کتاب درسی جامعه‌شناسی ۱ بیش از حد انتظار به مؤلفه فوق توجه داشته، درحالی که مطالعات علوم اجتماعی کمتر از حد انتظار و جامعه‌شناسی ۲ و علوم اجتماعی بسیار کمتر از حد انتظار به مؤلفه مذکور پرداخته‌اند.

(۶۲ مورد با ۶ درصد) بوده و در جامعه‌شناسی ۲ پایه سوم کمترین توجه به مؤلفه ارزش‌ها به میزان (۴۸ مورد با ۴/۵ درصد) شده است.

به علاوه در ارتباط با مؤلفه مردم سالاری یافته‌ها نشان می‌دهد که بیشترین سهم محتوای مربوط به این مؤلفه در کتاب جامعه‌شناسی ۱ پایه دوم (۱۶۵ مورد با ۲۸ درصد) بوده است. در مقابل در محتوای کتاب‌های جامعه‌شناسی ۲ پایه سوم (۱۱ مورد با ۲ درصد) و جامعه‌شناسی پایه پیش دانشگاهی (۱ درصد) کمترین سهم محتوایی مربوط به این مؤلفه را داشته‌اند.

مؤلفه هویت جهانی نیز بیش از همه در کتاب‌های جامعه‌شناسی یک پایه دوم (۲۴۱ مورد با ۶۷ درصد) مطرح شده است. این درحالی است که در کتاب‌های مطالعات علوم اجتماعی پایه اول میزان ذکر این مؤلفه (۱۴ مورد با ۴ درصد) و در جامعه‌شناسی ۲ و علوم اجتماعی پیش دانشگاهی نیز (۲ مورد با ۱ درصد) کمترین میزان توجه به مؤلفه هویت جهانی وجود داشته است.

به طور کلی باید گفت مجموع فراوانی طرح مؤلفه‌های تربیت شهروندی در کتاب‌های درسی علوم اجتماعی مقطع متوسطه به میزان ۵۴۱۳ مورد بوده است.

جدول ۲ - بررسی وجود تفاوت معنادار بین میزان توجه به مؤلفه مفهوم تربیت شهروندی

در مواد درسی

مفهوم	مواد درسی	مطالعات علوم اجتماعی	جامعه‌شناسی ۱	جامعه‌شناسی ۲ و علوم اجتماعی	مجذور کای
تربیت شهروندی	فراوانی مشاهده شده	۲۷۳۴	۱۸۳۵	۸۴۴	df:۲ P < ۰/۰۱ ۱۸۳/۷۵: خی ۲
	فراوانی مورد انتظار	۲۳۲۹/۹۱	۱۷۶۳/۶۸	۱۲۵۲/۴	

جدول ۳ - بررسی وجود تفاوت معنادار بین میزان توجه به مؤلفه ارزش‌ها، مردم سالاری و هویت جهانی در مواد درسی

مجدور کای	جامعه شناسی ۲ و علوم اجتماعی	جامعه شناسی ۱	مطالعات علوم اجتماعی	مواد درسی مؤلفه‌ها	
				فراوانی مشاهده شده	ارزش‌ها
df:۲ P<۰/۰۱ chi square :۸۲/۱۱	۱۸۵	۲۵۷	۶۱۳	فراوانی مشاهده شده	ارزش‌ها
	۲۴۲/۹۷	۳۴۲/۱۶	۴۶۵/۰۱	فراوانی مورد انتظار	
P<۰/۰۱ chi :۲۶۶/۲۱df:۲ square	۲۲	۳۶۲	۲۰۰	فراوانی مشاهده شده	مردم سالاری
	۱۳۳/۵	۱۸۸	۲۵۵/۵	فراوانی مورد انتظار	
df:۲ P<۰/۰۱ chi square :۲۲۳/۷۵	۳	۲۴۲	۱۱۵	فراوانی مشاهده شده	هویت جهانی

وسوم و پیش دانشگاهی تقریباً در حد انتظار بوده و در پایه دوم به این مؤلفه بیش از حد انتظار پرداخته شده است. همان طور که در جدول شماره ۴ ملاحظه می‌شود، مؤلفه هویت جهانی در بین پایه‌های تحصیلی به طور یکسان توزیع نشده است به عبارت دیگر، تفاوت بین پایه‌های تحصیلی در مؤلفه مذکور معنادار است. در پایه اول به مؤلفه فوق بسیار کمتر از حد انتظار توجه شده است، در حالی که پایه دوم این مؤلفه را بیش از حد انتظار مد نظر قرار داده است. در مورد پایه سوم و پیش دانشگاهی، نیز میزان توجه تقریباً در حد انتظار گزارش شده است. نتایج جدول شماره ۵ میزان توجه به مفهوم تربیت شهروندی را نشان می‌دهد. از آنجا که مجموع تمامی این مؤلفه‌ها در این پژوهش، مفهوم تربیت شهروندی را تشکیل می‌دهند، موضوع از نظر آماری بررسی شد و مجدور کای به دست آمده از مقدار

۲- آیا بین پایه‌های تحصیلی (اول، دوم، سوم و پیش دانشگاهی) مورد بررسی از نظر توجه به مفهوم تربیت شهروندی تفاوت معنادار وجود دارد؟ یافته‌های مربوط به پاسخ این سؤال، در جداول شماره ۴ و ۵ به تفکیک و بر اساس هر کدام از مؤلفه‌ها آورده شده است. با توجه به یافته‌های جدول شماره ۴ مشاهده می‌شود که بین پایه‌های تحصیلی از نظر پرداختن به مؤلفه ارزش‌ها تفاوت معنادار وجود دارد. در پایه اول و دوم تقریباً در حد انتظار و در پایه سوم و پیش دانشگاهی کمتر از حد انتظار به مؤلفه مذکور توجه شده است. نتایج جدول شماره ۴ حاکی از آن است، بین پایه‌های تحصیلی از لحاظ توجه به مؤلفه مردم سالاری تفاوت معنادار وجود دارد؛ یعنی مؤلفه مردم سالاری در بین پایه‌های تحصیلی به طور یکسان توزیع نشده است. میزان مشاهده این موضوع در پایه اول

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی متوسطه ... / ۱۴۳

حد انتظار توجه شده است. درحالی که در پایه سوم و پیش دانشگاهی به مفهوم فوق کمتر از حد انتظار پرداخته شده و در پایه دوم به مفهوم تربیت شهروندی تقریباً در حد انتظار توجه شده است.

جدول در سطح ۰/۰۱ کوچکتر بود، یعنی بین پایه‌های تحصیلی از لحاظ توجه به مفهوم تربیت شهروندی تفاوت معناداری وجود ندارد، در پایه دوم به مفهوم مذکور بیش از

جدول ۴ - بررسی وجود تفاوت معنادار بین میزان توجه به مؤلفه ارزش‌ها، مردم سالاری و هویت جهانی در پایه‌های تحصیلی

مؤلفه‌ها	مواد درسی	اول	دوم	سوم و پیش دانشگاهی	خی ۲
ارزش‌ها	فرآوانی مشاهده شده	۳۵۳	۳۷۵	۳۲۷	df:۲ p< ۰/۰۱ ۴۱/۱۸: خی ۲
	فرآوانی مورد انتظار	۲۷۳/۹۱	۳۶۳/۰۹	۴۱۳/۱۴	
مردم سالاری	فرآوانی مشاهده شده	۱۲۹	۲۳۷	۲۱۸	df:۲ p< ۰/۰۱ ۱۰/۴۶: خی ۲
	فرآوانی مورد انتظار	۱۵۰/۵	۱۹۹/۵	۲۲۷	
هویت جهانی	فرآوانی مشاهده شده	۱۶	۱۸۴	۱۶۰	df:۲ p< ۰/۰۱ ۹۶/۰۸: خی ۲
	فرآوانی مورد انتظار	۹۳/۳۱	۱۲۳/۶۹	۱۴۰/۷۴	

جدول ۵ - بررسی وجود تفاوت معنادار بین توجه به مفهوم تربیت شهروندی در پایه‌های تحصیلی

مفهوم تربیت شهروندی	مواد درسی	مطالعات اجتماعی	جامعه‌شناسی ۱	جامعه‌شناسی ۲ و مطالعات علوم اجتماعی	مجذور کای
	فرآوانی مشاهده شده	۱۴۸۷	۱۸۸۴	۲۰۴۲	df:۲ p< ۰/۰۱ chi square :۷/۶۶
	فرآوانی مورد انتظار	۱۴۱۱/۸۸	۱۸۷۱/۵۶	۲۱۲۹/۵۵	

بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس مطالعات انجام شده و تحلیل صورت گرفته از کتب درسی جامعه‌شناسی متوسطه دوره دوم می‌توان به نتایج زیر اشاره نمود:

یافته‌های حاصل از بررسی سؤالات پژوهش نشان داد بین مواد درسی مورد بررسی از لحاظ توجه به مفهوم تربیت شهروندی تفاوت معنادار وجود دارد. میزان توجه به مفهوم فوق در مطالعات علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی یک بیش از حد انتظار و علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی ۲ کمتر از حد انتظار گزارش شده است. بنابراین سؤال اول پژوهش مورد تأیید قرار گرفت. این یافته با نتایج پژوهش امیری (Amiri, 2010)، قلتاش و همکاران (Gholtash & et al, 2012)، جمال زاده تازه کند و همکاران (Jamali, 2013)، Tazehkand & et al, 2013) و شویچی و همکاران (۲۰۱۴) همسو است.

در ارتباط با سؤال دوم پژوهش یافته‌ها نشان داد به طور کلی بین پایه‌های تحصیلی از لحاظ توجه به مفهوم تربیت شهروندی تفاوت معناداری وجود دارد، در پایه دوم به مفهوم مذکور بیش از حد انتظار توجه شده است. در حالی که در پایه سوم و پیش‌دانشگاهی به مفهوم فوق کمتر از حد انتظار پرداخته شده و در پایه دوم به مفهوم تربیت شهروندی تقریباً در حد انتظار توجه شده است. این در حالی است که از بین مؤلفه‌های تربیت شهروندی بین پایه‌های تحصیلی از نظر پرداختن به مؤلفه ارزش‌ها تفاوت معنادار وجود دارد. در پایه اول و دوم تقریباً در حد انتظار و در پایه سوم و پیش‌دانشگاهی کمتر از حد انتظار به مؤلفه مذکور توجه شده است. این یافته‌ها حاکی از آن است که بین پایه‌های تحصیلی از لحاظ توجه به مؤلفه مردم‌سالاری تفاوت معنادار وجود دارد؛ یعنی مؤلفه مردم‌سالاری در بین پایه‌های تحصیلی به طور یکسان توزیع نشده است. میزان مشاهده این موضوع در پایه اول و سوم و پیش‌دانشگاهی تقریباً در حد انتظار بوده و در پایه دوم به این مؤلفه بیش از حد انتظار پرداخته شده است. این یافته با نتایج پژوهش اسد پور (Asadpoor, 2008)، درخواه (Dorkhah, 2009)، امیری (Amiri, 2010) و هاشمی (Hashemi, 2010) همسو است.

تحقیق حاضر نشان داد که در کتاب‌های علوم اجتماعی دوره متوسطه کمترین اهمیت به مقوله هویت جهانی با زیر مقوله‌های ارتباط جهانی، فهم فرهنگ جهانی، شناخت موقعیت‌های جهانی، شهروندی جهانی و جغرافیای جهانی داده شده است. این پژوهش از این جهت با پژوهش‌های پیشین تفاوت دارد که طبقه‌بندی کامل‌تری ارائه نموده است. هر کدام از آنها به یک جنبه از مفهوم تربیت شهروندی توجه داشته‌اند، همچون پژوهش بهشتی (Beheshti, 2008) که میزان توجه به مؤلفه حقوق شهروندی را ارزیابی نموده است و نیز پژوهش هاشمی (Hashemi, 2010) که به بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های شهروندی شامل حقوق، تکالیف، عدالت و برابری، مشارکت اجتماعی، مشارکت سیاسی و سواد سیاسی پرداخته است. با توجه به نتایج به دست آمده، پیشنهاد می‌شود:

۱ - مسؤولان آموزش و پرورش با پیگیری‌های جدی و مذاکره و مکاتبه با دفتر تألیف کتب درسی وزارت آموزش و پرورش بازنگری کتاب‌های درسی و کمک درسی را متذکر شده و به گنجانیدن برخی مؤلفه‌های مغفول مانده تربیت شهروندی مانند مردم‌سالاری و هویت جهانی و اهتمام ورزند.

۲ - با توجه به نتایج به دست آمده، به دفتر تألیف کتب درسی وزارت آموزش و پرورش پیشنهاد می‌شود در بازنگری کتاب‌های درسی و کمک درسی، به متغیرهایی مانند تعداد صفحات کتاب‌ها در هر پایه تحصیلی، مواد درسی و قالب ارائه محتوا به لحاظ پرداختن به مؤلفه‌های تربیت شهروندی توجه بیشتری نمایند.

۳ - با توجه به این که درس مطالعات اجتماعی داعیه‌دار پرداختن به موضوعات مورد نیاز به منظور تربیت شهروندی است، بازنگری و تجدید نظر در کتاب مطالعات اجتماعی در ارتباط با مفاهیم مربوط به موضوعات جهانی و مفاهیم و فرایندهای دموکراسی ضروری است.

۴ - نتایج پژوهش می‌تواند به معلمان دوره متوسطه در شناخت اهداف و محتوای کتاب‌های درسی به لحاظ میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت شهروندی کمک نماید. لذا پیشنهاد می‌شود در دوره‌های ضمن خدمت معلمان دوره‌ای

and the degree of adaptation of schools' curriculum with these features. Journal of Humanistic sciences.35:33- 62. [persian]

Dorkhah, F. (2009 Investigating democracy components for living in civil society in lesson books at primary grade. MA thesis: Allame-Tabatabaie University. Faculty of educational sciences and psychology. [persian]

Esfandiari, T. (2004). Identifying required skills for the adults from the viewpoint of education

specialists, curriculum planning experts at theoretic high school grade and students in theoretic major.[persian]

Fass,D;Ross,W.(2012). Identity, diversity and citizenship: A critical analysis of textbooks and curricula in Irish schools. International Sociology.27(4): 574– 591.

Fass,D;Ross,W.(2012). Identity, diversity and citizenship: A critical analysis of textbooks and curricula in Irish schools. International Sociology.27(4): 574– 591.

Fathi Vajargah,K;Vahed Chukade,S.(2011 Identifying citizenship education damages in hidden

curriculum: educational system of theoretic high school grade from the viewpoint of female

teachers in the city of Tehran and offering strategies for the improvement of its status .

Quarterly Journal of Educational Innovations.17(5):93-132. [persian]

Ghaedi, Y.(2007). Educating future citizen. Quarterly Journal of Educational Innovations.17(5):183-[Persian]

Gamalzade tazekand, M; Talebzade nobariyan, M; Abolghasemi, M. (2013). Analysis of position of citizenship education components in content of social sciences curriculum at high school grade. Journal of research in curriculum planning. [persian]

Gholtash, A;Salehi, M; Mirzaee, H.(2012). Content analysis of social studies curriculum at primary

تحت عنوان «تربیت شهروندی» مبتنی بر نتایج و یافته‌های پژوهش حاضر طراحی و تعریف شود.

۵ - نتایج پژوهش می‌تواند برای گروه‌های آموزش ابتدایی در سطح وزارتخانه و استان‌ها مفید باشد، لذا پیشنهاد می‌شود با برگزاری کارگاه یک روزه نتایج پژوهش به سمع و نظر دست اندرکاران برسد.

منابع

Asad poor, K. (2008). The content analysis of sociology books at pre-high school grade

according to democracy components. MA thesis: Shiraz University. Faculty of educational sciences and psychology. [persian]

Amiri, m. (2010 Content analysis of lesson books at primary grade regarding attending to

citizenship education concepts. MA thesis: Isfahan University. Faculty of educational sciences and psychology. [persian]

Bagheri,K,H.(2004). An introduction to education philosophy in the Islamic republic of Iran.

Quarterly Journal of Educational Innovations.4:9-48[persian]

Bagheri,K,H.(2005 Globalization of information revolution and education: with the emphasis on

viewpoint. Quarterly Journal of Educational Innovations.8(3):40-58[persian]

Barkhordari, M ; Jamshidi, A,R.(2009). Citizenship education (with the emphasis on the components). Jahad-E-Daneshgahi.Isfahan.1ed [persian]

Beheshti,S, S.(2008 Citizenship attributes in sociology books in theoretic high school grade Growing sociology teaching .35:52-57[persian]

Darison,Y .(2000). Social Literacy and school curriculum.Journal of curriculum.11.(۱)

Dee Thomas, S. (2004). Are there Civic Education? International Journal of Education Research.

Diba,T ;Fathi Vajargah,K.(2010). Investigating good citizen features in Iran society

Citizenship education at high school A comparative study between Bolzano and Padova (Italy). Free University of Bolzano- Bozen- Faculty of education, Viale Ratisbona 16, Bressanone 39042. Procedia social and Behavioral sciences 2: 4200-4207.

Rivelli, S. (2010). Citizenship education at high school A comparative study between Bolzano and Padova (Italy). Free University of Bolzano- Bozen- Faculty of education, Viale Ratisbona 16, Bressanone 39042. Procedia social and Behavioral sciences 2: 4200-4207.

Salehiomran,E;Shakibaian,T.(2008 Investigating the degree of attending to the components of

national identity in books of primary grade. National Studies .8(1):63-85. [persian]

Sarrouhw, B,T.(2007). The Impacts of Britain's and Ontario's MEP on Muslim Students in Secular Schools. University of Alberta.

Sears,A,M;Hughes,A.S.(1996).Citizenship education and current educational reform. Canadian journal of education: pp 123-142.

Shoychi, j. (2014 Content analysis of social sciences books at first and second primary grades

based on citizenship education components in academic year 2014-15. First national

conference of psychology and educational sciences. [persian]

Summers, Jacqueline, Y. (2002).A Proposal Model for Anchorage Adult Civic Education.Unpublished Master of Education Thesis.

Turkoman, F;Bahmanpour, S.(2008 Role of citizenship based on high school social sciences books

Journal of Research in Behavioural Sciences .2(3): 9-29. [persian]

Vaziri, M;Jahani, S.H.(2007). Required Citizenship skills in high school students in Bam

earthquake prone town .Quarterly Journal of Educational Innovations.5(17):163-182. [persian]

grade in Iran from the viewpoint of global citizen. Journal of research in curriculum planning [Persian]

Hashmi, S,A.(2011). Investigating the degree of using citizenship concepts in the content of

sociology books at pre-high school grade from the viewpoint of teachers..Quarterly Journal Of

Educational Leadership.Quarterly Journal of Educational Innovations.4(1):141-160. [persian]

Homana,G ;Carolyn, B ; Judith T.P .(2006).Assessing School itizenship education. climate. University of Maryland.circle working. pp48.

Huddleston,T ;Galbraith,R. (2008).Placing citizenship at the centre.Citizenship Foundation.

Liu, M. (2001). The Development of Civic Values: Case Study of Taiwan. International Journal of Educational Research.35(16):248-261.

Lotfabadi, H.(2005 Teaching national and global citizenship along with strengthening identity and

value system of the studen. Quarterly Journal of Educational Innovations.5(17):11. [persian]

Mahmoudi, M,T.(2011).Content Analysis "Social Sciences" Textbook in Secondary School from the Perspective of Citizenship Education Approach.Research in Curriculum Planning.8(28,29):96-108. [persian]

Navehebrahim, A; Masoudi,S. (2011). Citizenship behavior among the Iranian elementary school students .International Conference on Social Science and Humanity.IPEDR.Vol.5. [persian]

Nourian,M.(2010). Practical guide of content analysis of lesson books at primary grade.Tehran:Shora. [persian]

Oxfam,C,H.(2006). Education for Global Citizenship.A Guide for Schools

Prior, W. (2006). Civics and citizenship education ,www.curriculum.Edu.au/cce/

Ramos, F,S.(2010). "Human Rights and Citizenship Education" and in service teacher training: an experienceRivelli, S. (2010).

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی متوسطه ... / ۱۴۷

Westheimer, J.; Kahne, J. (2003). What kind of citizen? Political choices and educational goals. *Encounters on Education*. 4 : 47 – 64.

Zeynalpoor, H; Zeynalpoor, D; Citizenship teaching and its position at primary grade curriculum .

Third international conference of sustainable development in educational sciences and

psychology, social and cultural sciences [persian]

Zokaei, M, S. (2005). Citizenship teaching. *Periodical of youth studies. Faslnameye Motale Javanan* 19:51-58. [persian]